

Ранко МЛАДЕНОВСКИ

ПОСКУРНИКОТ КАКО КЛУЧ ЗА АНТИЧКАТА ПОРТА

*Рената Матеска, Враќање во минатото, Ценитар за култура АСНОМ –
Госпитал, 2010*

Поскурникот од насловната страница на романот „Враќање во минатото“ од Рената Матеска е клучот, волшебното средство, со чија помош се отвора тајната врата кон тајното место каде што се чува мистериозниот саркофаг на славниот античко-македонски крал Александар III Македонски. Поскурникот (или проскурникот), всушност, е дрвен печат со крст што се втиснува на христијанско обредно лепче. Со ваквиот наративен реквизит за влез во минатото авторката создава една мошне успешна и уметна симбиоза меѓу денешната монотеистичка, од една страна, и античката политеистичка македонска култура, од друга страна. Во центарот на таа книжевно-уметничка симбоза е најславниот македонски крал Александар Македонски. Дали е случаен изборот на Матеска да пишува роман за оваа славна историска личност?

Се разбира дека изборот воопшто не е случаен затоа што присуството на Александар Македонски како лик во македонската книжевност има свој континуитет од фолклорот па сè до современата македонска литература. Имено, во последните неколку децении на минатиот век македонските писатели сè почесто создаваа книжевни дела за

Александар Македонски – на почетокот некако срамежливо со некоја песна во поетските збирки, а подоцна, особено во последната деценија на минатиот и во оваа прва деценија на овој наш век, со едно интензивно, но и екстензивно вклучување на оваа историска личност како книжевен лик и во романот. Меѓу овие современи македонски писатели коишто ја продолжија традицијата на застапеноста на Александар Македонски во македонската книжевност треба да ги споменеме имињата на Радован Павловски, Зоран Ковачески, Илија Бошков–Крајнички, Анте Поповски, Слободан Мицковиќ, Петре Бакевски, Митко Маџунков, Атанас Вангелов, Венко Андоновски, Петар Бошковски, Пандо Колевски, Иван Василевски, Радован Павловски, Тихомир Стојановски, Владимир Шопов, Кире Неделковски, Трајан Петровски, Владан Велков, Александар Донски и многу други меѓу кои, еве со овој роман, се вбројува и авторката на „Враќање во минатото“, Рената Матеска, дебитант во литературата, но не и непозната за нашата поширока јавност, зашто Матеска веќе две децении е присутна на македонскиот медиумски простор.

Тоа новинарско искуство на Матеска е, по сè изгледа, еден од

клучните фактори што влијаеле врз структурата на приказната во „Враќање во минатото“, зашто приказната од романот се базира токму врз една новинарско-истражувачка авантура на главниот лик, односно нараторот Лина, новинарка во неделниот весник „Попули“. За што станува збор? Новинарката Лина, имено, добива задача од уредникот да ја провери и да ја истражи информацијата за постоењето и дејствувањето на извесна група наречена „Култ кон Сонцето“ којашто веќе долго време ја чува тајната за локацијата каде што се наоѓа мистериозниот саркофаг со телото на македонскиот крал Александар III Македонски и тоа овде во Македонија, односно во пештерата „Над Врело“ во скопска Матка. Истражувањата за таа новинарска приказна го градат, всушност, стожерот на сижето од овој роман, а во тоа сиже се испреплетени личните животни судбини на главниот лик Лина, на членовите од „Култот кон Сонцето“ и на другите ликови кои на еден поинаков, индиректен начин имаат допирни точки со нив и со главната приказна. Впрочем, токму во ваквата структурна поставеност на фабулата ја согледуваме и високата уметничка, односно естетска вредност на романот на Матеска затоа што со помош на ваквите сложени наративни односи меѓу ликовите е извршена онаа функционална симбиоза меѓу судбината на колективот (народот), од една страна, и личната судбина на индивидуата (единката), од друга страна. Идентитетот на колективот (национален, верски, културен) не е

ништо друго освен збир од многубројните индивидуални идентитети, но и афинитети. Ваквата идеја ја среќаваме речиси на секоја страница од „Враќање во минатото“ на Матеска. На пример, Лина, Македон, Виктор и Ангелина се ликови низ чии семантички полиња се одвива таа интерференција на колективниот и индивидуалниот идентитет. Овие ликови од романот се членови на „Култот кон Сонцето“, а нивната обврска е да ја чуваат тајната за саркофагот на Александар Македонски, но и да ја чуваат локацијата на којашто се наоѓа тој саркофаг – пештерата „Над Врело“. Со поскурникот во нивните раце, тие се „клучари“ на минатото, на традицијата, на корените на овој народ и токму тие се ликовите од романот низ кои, или преку кои, се воспоставува таа неопходна и неизбежна врска, тој линк меѓу трите општопознати суштински категории на темпоралната оска – минатото, сегашноста и иднината.

Меѓутоа, во романот на Матеска оваа темпорална оска е ревидирана, ревалоризирана. Изместена е хронологијата на онаа природна низа (минато, сегашност, иднина) па врз основа на распоредот на трите дела од романот го добиваме невообичаениот редослед – сегашност (прв дел), иднина (втор дел), минато (трет дел). И тоа не е случајно, зашто од ваквата темпорална изместеност произлегува една суштинска порака од овој роман. Таквата ревалоризирана, ревидирана, изместена и по малку апсурдна темпорална низа (сегашност – иднина – минато) би можеле да ја транскрибираме во

следнава сосема логична синтаксичка низа: во сегашноста ние треба да се грижime за иднината при што постојано треба да водиме сметка за минатото, за нашите корени, зашто без тоа нема идентитет, нема автентично постоење.

И еве ја таа суштинска наративна улога на поскурникот со што и го започнавме овој осврт кон романот „Враќање во минатото“ на Матеска. Како што веќе потенциравме, тој поскурник е волшебниот клуч за влез во пештерата каде што љубоморно се чува саркофагот и материјалното, но и духовното наследство на Александар Македонски. Тој поскурник, всушност, е наративен код што ја симболизира неминовната спrega на современоста со традицијата, на она што сега е со она што некогаш било. Дека е тоа навистина така потврдуваат и предикативните функции на другите ликови во романот (на пример, новинарките Оле и Кики, односно опортунистката и критизерката, Џивци, психологот Ники, Марија Штејнкамп, Ана, Тики, Перо, Наде, Мери, Кире и други) коишто се во улога на надополнување на основната наративна нишка од романот. Имено, новинарките Оле, Кики и Лина (нараторот, главниот лик) се ликови поставени во позиција да ја „претресуваат“ сегашноста како еден од елементите на веќе споменатата темпорална низа. Нивните наративни функции во првиот дел од романот се прецизно определени и лимитирани – дијалогот помеѓу нив, односно „кафе муабетот“ некаде во кафулињата на скопската улица „Македонија“, е наративен сегмент со чија помош се

презентираат актуелните политички, економски и културни прилики во државата, а индиција за тоа е и самиот избран сетинг каде што се случуваат дијалозите, односно улицата што го носи името „Македонија“. Идентична функција имаат и ликовите Тики и Перо кои го претставуваат гласот на многубројните жртви од бесконечната транзиција на современата македонска држава. Тоа се ликови-типови, тие се олицетворение на современиот реципиент, на адресатот, на реалниот читател, на оној кому му се упатува пораката од романот.

На ова ниво на нарацијата веќе се повикува на помош минатото, историјата. Се креира оној општопознат спој на историјата и книжевноста, односно на факцијата и фикцијата. Во тој спој веќе нема чисти категории. Историјата станува фикција, книжевноста станува факција. Или: сè е автентична историска вистина, но и сè е книжевно-уметничка имагинација. Навраќањата кон историските настани од античкиот период имаат улога да упатат кон корените, кон традицијата, кон колективната меморија на македонскиот народ. Ваквите историски реминисценции се придружени со фикцијата за откривањето на една од најголемите мистерии во историјата на човековата цивилизација – каде се наоѓа локацијата на којашто е сместен гробот на големиот војсководец и освојувач на светот Александар III Македонски. Во книжевно-факциските и историско-фикциските нарации на Матеска саркофагот на Александар

Македонски, како што веќе кажавме, е во Македонија, во близина на главниот град, односно во пештерата „Над Врело“ во Матка. Негови чувари се членовите на „Култот кон Сонцето“. На тој начин, Матеска со овој нејзин прв роман алудира на сакрализацијата на македонската земја, на македонското тло и така Македонија станува „центар на светот“, односно „папок на светот“.

Овде мора да потенцираме дека и ваквата „книжевна имагинација“ наоѓа своја поткрепа во таканаречените наративни извори за таканаречените автентични историски настани во античко време. Во нив, имено, се зборува меѓу другото и за погребувањето на Александар Македонски. Историската приказна го кажува следното: Птоломеј, еден од главните воени заповедници на Александар, а подоцна крал на Египет, некаде кај Дамаск ја запрел погребната поворка со телото на македонскиот крал која од Вавилон тргнала за Македонија и телото на Александар го однел во Египет за да го погребат таму (прво во Мемфис, а потоа во Александрија) со цел да го издигне военото, политичкото, економското и културното значење на земјата со којашто ќе владее. И токму тука Матеска интервенира во историјата или, пак, се сомнева во историјата. Авторката го лоцира гробот на Александар Македонски на наше, македонско тло, а целта е аналогна – да се издигне Македонија, татковината, на едно сакрално ниво. Локацијата каде што се наоѓа светото тело на големиот

војсководец по автоматизам станува света, сакрална, мистична, егзотична, а и народот што живее во таа земја ги добива идентичните епитети.

Претходново го отвора и прашањето за интертекстуалноста во наративната постапка на Матеска. Неколку раскажувачки сегменти од романот го потврдуваат тоа. На пример, цитирањето на наративните историски извори за античка Македонија го создаваат оној доминантен историски слој во структурата на романот. Повикувањето на историските дела од Квинт Куртиј Руф и од Улрих Вилкен за Александар Македонски е сосема доволен аргумент за постоењето на ваков интертекстуален слој. Од друга страна, авторката го упатува читателот и кон една друга уметност со експлицитни искази, а тоа е филмската уметност. Следниот цитат од романот најдобро го илустрира тоа: „Нешто крцна и белиот сид се крена нагоре. Господе... врескав во себеси, без глас. Имав чувство дека тоа не ми се случува мене туку дека гледам некој филм на Индијана Џонс. Просто неверојатно...“.

Во оваа смисла, кога ќе се земат предвид интертекстуалноста и упатувањето на филмската уметност, би можело да се рече дека сижето од „Враќање во минатото“ влегува во рамките на еден современ уметнички постмодернистички модел што е најкарактеристичен за романот и за филмот и во чие сиже најчесто се среќаваме со потрага на јунакот насочена кон откривање на некаква мистерија, како што се на, пример,

фараонските гробници, дешифрирањето на стари мапи и на стари ракописи, ново декодирање на стари симболи, историзација на легенди и преданија и демистификација на историски заблуди, пронаоѓање на гробници од славни историски личности итн. Се разбира, има и многу други раскажувачки сегменти во овој роман што го подведуваат него во подрачјето на постмодерната. Би го споменале тука, на пример, присуството на цитати и парафрази од книгите на Балтазар Грасијан („Извор на мудроста“), Наполеон Хил („Планирање на успехот“) и Лујза Л. Хеј („Како да го излекувате сопствениот живот“) коишто само ја потврдуваат ваквата теза.

Од тематско-мотивски аспект, романот „Враќање во минатото“ на Матеска изобилува со многубројни и разновидни теми и мотиви. Но, независно од нивниот карактер и од нивниот квантитет, романот на Матеска, сепак, не ги разгатнува вечните човекови дилеми и не дава одговор на нив, туку нуди еден аспект на нивно толкување, се разбира низ призмата на авторовиот ментален код. Меѓутоа, тоа не е сè! Романот е структуриран, меѓу другото, и од голем број таканаречени празнини во наративот, недоречености, асемантички слоеви коишто оставаат простор читателот да го има последниот збор во растајнувањето, разгатнувањето на тие вечни дилеми и вечни мистерии. Така, Матеска го поставува читателот не само во една активна туку и на една мошне висока позиција во рамките на книжевно-уметничката комуникација меѓу авторот и читателот, но и меѓу делото и читателот. А тоа е, се разбира, уште една

постмодернистичка постапка што ја бележиме во ова романескно остварување.

И уште нешто. Романот „Враќање во минатото“ од Рената Матеска, несомнено, влегува во групата македонски романи посветени на античко-македонскиот крал Александар III Македонски. Современата македонска литература во последните две децении беше збогатена со поголем број романи за овој славен македонски крал од антиката. Тука мислиме на следните романи: „Александар и смртта“ од Слободан Мицковиќ, „Домот на Александар“ од Митко Маџунков“, „Записи и сништа за Александра Магнум“ од Владимир Шопов, „Дива лига“ од Влада Урошевиќ, „Александар Македонски“ од Владан Велков, „Македонскиот фараон“ од Трајан Петровски, „Сонот на жолтата пеперуга“ од Аполон Гилевски, „Тајната на бакарната книга“ од Александар Донски и „Фати го ветрот“ од Петре Бакевски. Појавата на романот на Матеска претставува, значи, следење на еден тренд и тоа не само во современата македонска книжевност туку и воопшто во македонската култура, зашто актуелизирањето на античката македонска историја е сè подоминантно во сите сфери од нашето живеење.

На крајот, како заклучок во овој осврт, би го потенцирале уште и тоа дека романот на Матеска со наслов „Враќање во минатото“ е еден мошне успешен книжевно-уметнички спој на античките историски настани

и современите збиднувања во Македонија. Тука се мистериите што со милениуми го следат човештвото, но тука се и индивидуалните судбини на денешниот човек, неговите желби, надежи, стравови и, се разбира, разочарувања. Во својот предговор кон романот, Матеска дури е и експлицитна во однос на пораката што има намера да ја пренесе до своите читатели: „Особено е важно на што ќе го проарчиме животот. На нешто важно и полезно, или пак... Дали ќе имаме своја цел, свесно дефинирана ментална рамка која точно ја открива смислата за нешто за што вреди да се бориме во текот на егзистирањето или, пак, како

безгласни букви едноставно ќе го минеме животот“. Ова не се фрази и празни зборови, зашто авторката на овој роман, преку креирањето на индивидуалните судбини на своите ликови, ги потенцира токму тие суштински човекови вредности – борбата и упорноста во таа борба да го добиеме и да го постигнеме во животот она што го посакуваме и она што ќе нè направи среќни. Зашто, како што потенцира Аристотел, среќата е основната цел кон којашто се стреми секое човечко битие. Со овој роман Матеска му нуди на читателот свој модел за патиштата по кои човекот треба да трага по сопствената среќа.